

3. Сібільова Н. Теоретичні основи побудови судової системи України // Право України. – 2009. - №6. - С. 38-45.
4. Закон України “Про наукові парки” // Відомості Верховної Ради України, 2009, N 51, ст.757.
5. Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів”// Відомості Верховної Ради України, 2005, N 51, ст. 548.
6. Закон України “Про Загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки” // Відомості Верховної Ради України, 2006, N 34, ст. 290.
7. Закон України “Про судову експертизу” // Відомості Верховної Ради України, 2005, N 1, ст. 14.
8. Закон України “Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст” // Відомості Верховної Ради України, 2004, N 24, ст. 332.
9. Закон України “Про Комплексну програму утвердження України як транзитної держави у 2002-2010 роках” // Відомості Верховної Ради України, 2002, N 24, ст. 166.
10. Закон України “Про дипломатичну службу” // Відомості Верховної Ради України, 2002, N 5, ст. 29.
11. Закон України “Про банки і банківську діяльність” // Відомості Верховної Ради України, 2001, N 5-6, ст. 30.
12. Закон України “Про курорти” // Відомості Верховної Ради України, 2000, N 50, ст. 435.
13. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. - М.:ИНФРА-М., 1999. - С. 66.
13. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. - М.:ИНФРА-М, 1999. - С. 434.
14. Гражданское право: словарь-справочник / общ. ред. М.Ю. Тихомиров. - М., 1996. - С. 479.
15. Толковый словарь русского языка / сост. Г.О. Винокур и др.; под ред. Д.Н. Ушакова. - М.: ОГИЗ, 1940. -Т. IV. -С. 433.
16. Специализация производственных подразделений // Режим доступа: <http://www.koefficienta.ru/enduraterter-material25modered-1976-index.html>.
17. Понятие специализации // Режим доступа: <http://easy-economics.ru/unkcionalnye-svyazi/ponyatie-specializacii.html>.
18. Зайцев И.М., Ткачев Н.И. Специализация исковой формы защиты права // Вестник Московского университета. - Серия П. - Право. - 1988. - С. 81.
19. Абсалямов А.В. Административное судопроизводство в арбитражном суде. Теоретико-методологические аспекты. Автореф. дисс. докт. юрид. наук. – М.: Международный институт управления МГИМО (У) МИД России, 2009. – 55 с.
20. Старилов Ю.Н. Административная юстиция. - М.: НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА, 2001.
21. Самохвалов В. Загальна теорія судової влади: системно-правові аспекти розвитку. Нав. посіб. – К.: Юстініан. 2010. – С. 100.

ПРАВО ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ: СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ.

Перчеклій І.
(юрист)

***Анотація.** Інститут права власності Українського народу на природні ресурси досліджується в аксіолого-правовому аспекті. Автор аналізує економічну, екологічну, інтеграційну та інші соціальні функції права власності Українського народу на природні ресурси.*

***Ключові слова:** право власності Українського народу на природні ресурси, функції права власності Українського народу на природні ресурси.*

***Аннотация.** Институт права собственности Украинского народа на природные ресурсы исследуется в аксиолого-правовом аспекте. Автор анализирует экономическую, экологическую, интегративную и другие функции права собственности Украинского народа на природные ресурсы.*

***Ключевые слова:** право собственности Украинского народа на природные ресурсы, функции права собственности Украинского народа на природные ресурсы.*

Проблема права власності Українського народу на природні ресурси виникла у контексті дискусійних уявлень щодо доцільності загалом роздержавлення всього загальнонародного надбання, що дісталось Україні від радянського періоду, та зумовленого ринковими процесами пошуку найбільш ефективного власника природних

ресурсів зокрема. Відтак, вона постала як істотне юридичне завдання, яке слід вирішувати не лише на доктринальному, але і на законодавчому рівні, про що яскраво свідчать перипетії розвитку екологічного законодавства України упродовж останніх понад 20 років, у структурі якого “зміни у змістовному наповненні джерел екологічного права є перманентними”[1].

Стаття 13 Конституції України вміщує правовий припис, за яким земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. При цьому кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Разом з тим, Конституція України у статті 14 визнає землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави[2].

Право власності Українського народу на природні ресурси становить незаперечну та самостійну конституційну та ширше – власне правову – цінність у системі інших правових цінностей. Його реалізація є елементом аксіологічно-правового боку системної дії юридичних норм щодо регулювання права власності в цілому.

Аксіологічний підхід до розуміння даного різновиду власності дає змогу більш чітко та ґрунтовно простежити роль цього правового феномену в житті суспільства[3; 4]. Разом з тим, цей бік досліджень у вітчизняній юридичній науці ґрунтовного опрацювання не одержав. Тут можна хіба що згадати дослідження соціальної цінності права державної власності на природні ресурси, здійснене ще за радянських часів О.А. Рябовим[5], а також близьке до порушеної нами проблематики дослідження М.І. Васильєвою публічних екологічних інтересів як особливих правових цінностей[6].

Аксіологічно-правовий підхід до аналізу права власності Українського народу на природні ресурси покликаний, на нашу думку, збалансувати, невинуватий ухил вбік проголошення пріоритетності та “священності й недоторканності” приватних різновидів власності, що домінували до останнього часу в юридичній (переважно цивілістичній) науковій літературі[7; 8].

Наявність права власності Українського народу на природні ресурси сама по собі є суттєвою правовою цінністю, оскільки вона несе в собі значний загальнодемократичний потенціал. У деталізації цього права засобами закону закріплюється найвищий ступінь доступності народів та кожному громадянину України (як складовій частині народу) кожного виду природних ресурсів, тоді як рівні можливості щодо їх використання відбивають стан соціальної справедливості в суспільстві.

Втілена на конституційному рівні модель права власності Українського народу на природні ресурси відбиває діалектику інтересів особистості, суспільства та держави[9], адже вона надає можливості користування відповідними природними об'єктами кожному громадянину України (стаття 13 Конституції України[2]).

Питання полягає в тому, наскільки така власність дійсно спроможна відбивати та втілювати суспільне благо, суспільні цінності, а не їх ілюзію. У цьому виявляється соціально-політична природа права власності Українського народу як особливого правового інституту, покликаного виражати зміст суспільного блага як такого[10].

Отже, особливо цінною така власність стає тоді, коли правові приписи, що регулюють відповідні відносини, втілюються у життя, реалізуються на практиці. На жаль, сьогодні діє безліч негативних, внутрішніх і зовнішніх, правових і політичних, організаційних і функціональних, об'єктивних і суб'єктивних чинників, які не дають можливість повноцінно реалізувати право власності Українського народу на природні ресурси, гарантувати та забезпечити від порушень право титульного власника та єдиного джерела влади в Україні, права якого повсякчас порушуються. Це, на нашу думку, складає

істотну загрозу не лише реалізації права власності народу, але і народному суверенітету загалом.

Тобто, аналізуючи соціальну цінність власності Українського народу на природні ресурси, слід уникати абсолютизації такого права, з одного боку, обмеженого правами інших власників[11; 12], а, з другого – об'єктивно обмеженого відносним характером такого права в сенсі його соціальної реальності, дієвості.

Головним призначенням цієї власності і незаперечною суспільною цінністю є забезпечення належності природних ресурсів як загальнонародного надбання всьому народові, а не державно-бюрократичному апарату. Вважаємо, що комплексне та неухильне забезпечення реальності такого права, його дієвості та ефективності його реалізації складає важливе соціально-політичне і правове завдання, реалізація якого покладається на механізм правового регулювання та на практичну діяльність органів публічної влади, покликаних застосовувати у своїй діяльності відповідні регулятори.

Адже дане право значною мірою обумовлює та визначає специфіку екологічної та економічної основ чинного конституційного ладу. Відповідна форма власності також перебуває у складних діалектичних взаємозв'язках з державною та приватною власністю на природні ресурси, зумовлюючи багато в чому і специфіку останніх.

Все вищенаведене дає змогу зробити висновок, що соціальна цінність власності Українського народу на природні ресурси полягає в своєрідності правового регулювання та закріплення відповідного комплексу правовідносин; у цілях такого регулювання; у взаємозв'язку цієї власності та суверенних прав народу, суверенітету держави; у відображенні у відносинах з приводу цієї власності суспільних екологічних інтересів, а також у відносній самостійності цієї власності, якій надано конституційного значення, тощо.

Саме існування такої власності в умовах України відбиває настійливе прагнення орієнтувати інших власників на екологічне праворозуміння, що впливає з екологічної детермінованості всієї сукупності відносин власності на природні ресурси безвідносно до їх суб'єктного складу.

Отже, дана правова категорія “у своєму аксіологічному вимірі виступає як певна форма правових цінностей” (В.С. Нерсисянц) [6].

Якщо ж погодитися з М.І. Васильєвою в тому, що екологічний інтерес (інтерес у збереженні довкілля) є атрибутивним самому праву[6], тоді логічним буде висновок, що в праві власності Українського народу на природні ресурси цей екологічний інтерес репрезентований у ще більш яскравому, концентрованому вигляді. Тим більше, що в даному разі йдеться про відбиття в екологічному праві такого публічного екологічного інтересу, як збереження участі народу у здійсненні власницьких повноважень щодо природних ресурсів як основи життя та діяльності цього ж народу.

Маємо всі підстави и погодитися з О.А. Рябовим у необхідності відходу від суто економічного підходу до оцінки соціальної цінності власності народу на природні ресурси і наголосити на важливості оцінки цього правового інституту з ширших, а саме еколого-економічних позицій, які рівною мірою відбивають інтереси розвитку економіки країни, раціонального природокористування та охорони довкілля[5]. Саме з урахуванням економічного, екологічного, соціального, політичного та юридичного значення права власності Українського народу на природні ресурси можна дійти висновку щодо вагомою соціальної цінності цієї конституційної та еколого-правової категорії.

Багатофункціональна роль природних ресурсів, своєю чергою, зумовлює і багатофункціональність права власності Українського народу на ці ресурси, тобто наявність у такої власності багатьох функцій, що тією чи іншою мірою дістають правове закріплення. Така багатофункціональність є об'єктивно зумовлена соціальною цінністю зазначеного права власності.

Вважаємо, що певним функціональним завданням правового регулювання відносин права власності Українського народу на природні ресурси є не лише регулятивно-статичні

та правоохоронні аспекти, але і установчі та регулятивно-динамічні аспекти. Так поліфункціональність права власності даного суб'єкта, вочевидь, вимагає значно системнішого та докладнішого викладення (закріплення) правових засад механізму реалізації права власності даного суб'єкта правовідносин.

Функціональний аналіз необхідний для пізнання динамічних властивостей права власності Українського народу на природні ресурси, з'ясування особливостей функціонування відповідного комплексу елементів, що складають структуру цього комплексу (системи), співвідношення між окремими функціями тощо[13].

Поняття “функція” (з лат. *functio* – виконання), як відомо, має загальнонаукове значення, але по-різному інтерпретується у різних наукових джерелах та має неоднозначне застосування в юриспруденції. Це пояснюється складністю даного феномена, різними уявленнями дослідників про його суть і зміст, акцентуванням на тих чи тих конкретних проявах даного явища і абстрагуванні від інших його властивостей і характеристик.

У найзагальнішому вигляді воно позначає обов'язок виконання певної роботи, прояв діяльності, призначення, виконання тощо[14]; обов'язок, коло діяльності, роботу, виконання, діяльність тощо[15]; призначення, роль, це змінна величина, що залежить від іншої величини і змінюється мірою її зміни[16].

Найчастіше термін „функція” у науковій літературі використовується як назва та/або характеристика напряму діяльності, як узагальнююча характеристика сутності завдань і цілей діяльності когось або призначення чогось[17].

У соціологічній літературі вказується, що функцією є: стійкий спосіб активної взаємодії речей, за якого зміна одних об'єктів спричиняє зміну інших; роль, що виконується певним елементом соціальної системи, для здійснення цілей та інтересів соціальних груп і класів; залежність між різними соціальними процесами, яка виражається у функціональній залежності змінних; стандартизована соціальна дія, що регулюється певними нормами і контролюється соціальними інститутами[18].

У філософській літературі підкреслюється, що функція має значення ролі, яку певний соціальний інститут виконує відносно потреб соціальної системи, залежність, яка простежується між різними соціальними процесами[19]. Невипадково тому, що у деяких працях поряд із словом „функція” зазначають „роль”[20].

Так, на думку В.Б. Авер'янова, поняття функцій у його загальносоціологічному сенсі покликане охопити й відобразити внутрішню природу, найглибший міст, тобто суть діяльності[21]. З точки зору Ю.М. Тихомирова, функції характеризують основний напрям і зміст діяльності суб'єкта[22].

Очевидно, варто погодитися також з тим, що визначення змісту функцій будь-якого феномена є передумовою розуміння головного і визначального у цьому феномені, виявлення його соціального призначення[17].

З огляду на викладене, для докладнішого аналізу функцій права власності Українського народу на природні ресурси слід застосувати існуючі в науках цивільного, земельного та екологічного права наукові підходи щодо визначення функцій права власності загалом та функцій права власності на природні ресурси зокрема.

Серед функцій приватного права, зокрема в аспекті регулювання відносин власності, дослідники виокремлюють такі, як: 1) охоронна; 2) інтегративна; 3) організаційна та 4) розподільча[23].

З-поміж останніх досліджень у своїй дисертаційній роботі Л.А. Підпригора довела, що, зокрема, здатність державної власності підтримувати належний рівень розвитку продуктивних сил у трансформаційній економіці України забезпечується виконанням нею, зокрема, таких функцій: 1) інтегруюча – забезпечення загальних умов суспільного відтворення; 2) відтворювальна – участь у відтворенні суспільного капіталу; 3) інноваційна – утвердження інноваційно-структурної моделі економічного розвитку; 4)

захисна – гарантування економічної безпеки країни; 5) соціальна – досягнення високих соціальних стандартів[24].

Порівнюючи право власності Українського народу на природні ресурси з такими ж нетрадиційними для цивілістики моделями, як право інтелектуальної чи право корпоративної власності, маємо зауважити, що воно виконує щодо природних ресурсів як немайнових об'єктів “ту ж економічну функцію, що й право власності для матеріальних об'єктів, але зовсім іншими правовими засобами, використовуючи інші правові механізми”[25 26].

Нарешті, слід звернути увагу на таку “традиційну” у контексті власності функцію, як соціальна функція власності[7]. Безумовно, власність Українського народу на природні ресурси має соціальну функцію, оскільки законодавець повинен приймати закони, що усували б можливості широкого залучення природних ресурсів до цивільного обороту. Так, якщо участь об'єкта приватної власності в цивільному обороті означає лише перехід об'єкта власності від одного власника до іншого, то перехід природних ресурсів як об'єкта права власності Українського народу до іншого власника означатиме не що інше як зникнення матеріальної основи існування здійснення публічної (зокрема і державної функції), підриватиме суверенітет народу[7].

Отже, саме здійснення установчої влади Українського народу як елемента здійснення публічної влади загалом передбачає необхідність забезпечення даної публічної функції певною власністю, без якої реалізація такої функції не видається можливою.

В еколого-економічному сенсі право власності Українського народу на природні ресурси, на наш погляд, постає вагомими інструментом: 1) управлінського забезпечення цілісності та стабільності держави; 2) збалансованого еколого-економічного розвитку окремих регіонів та адміністративно-територіальних одиниць; 3) раціонального задоволення екологічних та економічних потреб територіальних громад та громадян України у природних ресурсах; 4) гарантування рівності прав у доступі до природних ресурсів як національного надбання України.

З огляду на зазначене, вважаємо можливим запропонувати таку систему функцій власності Українського народу на природні ресурси:

соціальна (створює матеріальну основу суверенітету народу);

екологічна (орієнтує діяльність всіх власників та користувачів природних ресурсів на необхідність збереження природних ресурсів як загальнонародного надбання, основи життя та діяльності всіх і кожного; не заподіювати шкоди довкіллю тощо);

економічна (обумовлює можливість здійснення установчої влади народу та економічну основу конституційного ладу країни загалом);

інтегруюча (забезпечення загальних умов щодо охорони та збереження природних ресурсів, належних на праві власності одному суб'єкту – Українському народові);

ідеологічна (орієнтування поведінки всіх власників природних ресурсів на дбайливе ставлення до останніх як до національного багатства);

захисна (впливає на гарантування екологічної та економічної безпеки країни).

Всі ці функції так чи інакше пов'язані з характером змісту права власності Українського народу на природні ресурси, з його конкретною правовою природою. Саме закріплення цього права власності стало свідченням відходу від інструментально-ліберального підходу до врегулювання відносин власності та повністю відповідає конституційному проголошення України соціальною державою, відповідальною, зокрема за виконання певних соціально орієнтованих функцій перед своїм суспільством[27].

Безпосереднє закріплення в Конституції України права власності Українського народу на природні ресурси в об'єктивному та в суб'єктивному значенні вказує на те, що дана категорія є не лише концептуальною (доктринальною) категорією, але і поняттям, що має значення самостійного регулятивного правового феномену, поставленого в ряд з іншими найважливішими конституційними категоріями.

Як така, дана категорія має увійти до складу конституційної доктрини як систематизованої сукупності базових поглядів на сутність, зміст, внутрішню та зовнішню форми Основного Закону України, теорій та концепцій, що встановлюють стратегічні пріоритети конституційного розвитку країни, в процесі якого, зокрема, визначаються роль та місце конституційного регулювання в еколого-правовій системі, встановлюватися відправні конституційні стандарти в регулюванні відносин власності на природні ресурси тощо[28].

Своєю чергою, ґрунтована на Конституції України, цілісна концепція права власності Українського народу на природні ресурси має стати методологічною основою для створення правового механізму реалізації правосуб'єктності цього суб'єкта правовідносин у публічно-правовій (у даному випадку – еколого-правовій) сфері.